

klub paragraf 34

Ergonomia systemów sterowania nadrzędnego jako składowa bezpieczeństwa systemu

autor: Waław Bylina

ASKOM sp. z o. o.

Ul. Gen. Józefa Sowińskiego 13

44-100 Gliwice

www.askom.com.pl

klub paragraf 34

O ASKOMie

Zakres działalności ASKOM sp. z o. o.:

- integracja systemów automatyki i zarządzania produkcją
- doradztwo, projektowanie, kompletacja dostaw, rozruch, szkolenie, serwis
- produkcja systemu wizualizacji asix™

System Zapewnienia Jakości zgodny z ISO 9001:2000 potwierdzony certyfikatem TÜV Nord

Tytuły: Siemens Solution Partner Automation

Siemens Solution Partner Automation SIMATIC IT SPECIALIST

Siemens Solution Partner Automation Process Control System SIMATIC PCS7 SPECIALIST

Klub paragraf 34

Terminologia

SCADA – (Supervisory Control and Data Acquisition) system nadrzędnej kontroli i sterowania procesem. Klasa aplikacji komputerowych, służących do prowadzenia procesu technologicznego, zbierania i archiwizacji danych.

HMI – (Human Machine Interface) sprzęg człowiek – maszyna, oprogramowanie służące do sterowania procesem przemysłowym lub pojedynczą maszyną.

Obiekt wizualizacyjny – graficzny element aplikacji SCADA lub HMI, służący do przedstawienia wartości pomiaru, stanu procesu lub elementów sterowania obiektem.

klub paragraf 34

Tytułem wstępu

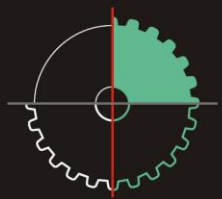
Począwszy od epoki kamiennej narzędzia tworzone przez ludzi dostosowywane są do cech antropologicznych użytkownika. Od prostego pięściaka:

uksztaltowanego tak, by przylegać do wewnętrznej strony dłoni do współczesnych maszyn i urządzeń dostosowanych do cech operatora.

Zapomina się jednak często, że dostosowanie narzędzia powinno uwzględniać również cechy psychofizjologiczne użytkownika, zwłaszcza w przypadku systemów oddziałujących na inne niż dotyk zmysły, na przykład na wzrok.

Można tu wyszczególnić kilka aspektów problemu ergonomii systemów SCADA/HMI

System operator - proces

Operator aplikacji SCADA/HMI integralną składową systemu sterowania.

Każda składowa systemu ma wpływ na jego bezpieczeństwo, więc również operator, jego zdolność precyzyjnej oceny sytuacji i podejmowania trafnych decyzji, mają znaczenie dla bezpieczeństwa systemu i sterowanego procesu.

Na zdolności oceny sytuacji podstawowy wpływ mają:

- ❖ stopień zmęczenia operatora
- ❖ czytelność informacji procesowych, wyświetlanych przez aplikację SCADA/HMI, rozumiana jako zdolność do szybkiej interpretacji prezentowanego stanu procesu

Na powyższe wpływają przedstawione dalej aspekty związane z projektowaniem i eksploatacją aplikacji SCADA/HMI

Aspekt 1: kolory 'windowsowe'

System MS Windows 95 wprowadził modę na schemat kolorów:

tło – kolor jasnoszary

tekst – kolor czarny

- ❖ Schemat kolorów jest przenoszony automatycznie do innych aplikacji komputerowych – siła mody i przyzwyczajień
- ❖ Użytkownicy często nie mogą (ograniczenia administracyjne) zmienić ustawień swojego komputera lub nie wiedzą jak tego dokonać

Cechy podstawowe windowsowego schematu kolorów:

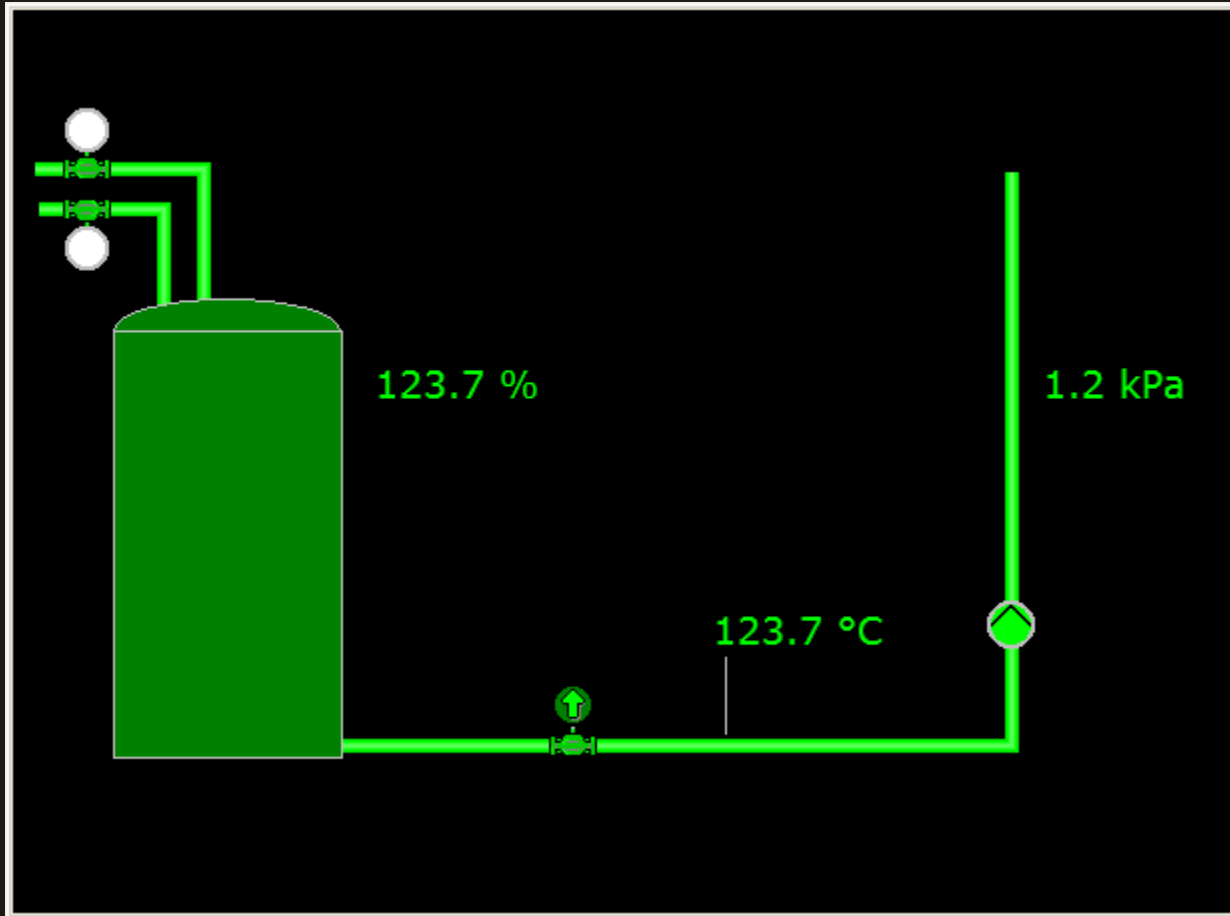
- ❖ **Jasne tło**, które emituje dużą ilość energii świetlnej odbieranej przez oczy operatora, powodując nadmierne zmęczenie wzroku, zwłaszcza przy wydłużonej do 12 h dniówce
- ❖ **Obniżenie kontrastu** pomiędzy szarym tłem i kolorami obiektów wizualizacyjnych powoduje nadmierne wysilenie wzroku operatora i utrudnienie odczytu danych.

Klub paragraf 34

Kolor tła aplikacji

Różnica czytelności obiektów wizualizacyjnych i tekstu w zależności od koloru tła:

Należy stosować możliwie ciemne tło aplikacji i przyrządów pomiarowych¹⁾

¹⁾Computer Human Interface Los Angeles 98 oraz J. Okórn, J. Paluszkiewicz: *Psychologia inżynierska*, PWN '68

Klub paragraf 34

Aspekt 2: pseudaria

Pseudaria, to tytuł dzieła Euklidesa, zawierającego zbiór sofizmatów, **złudzeń optycznych**, paradoksów z zakresu logiki i arytmetyki. Tu zajmiemy się złudzeniami optycznymi.

- ❖ Wzrok operatora łatwo oszukać i czyni się to powszechnie
- ❖ Złudzenia optyczne mogą przeszkadzać albo pomagać w odbiorze i interpretacji danych

Klub paragraf 34

Wypukły - wklęsły

Najczęściej wykorzystywanym złudzeniem optycznym jest sugerowanie użytkownikowi wypukłości lub wklęsłości obiektu na ekranie, w szczególności **przycisku** w aplikacji SCADA/HMI.

Kształt „wypukły”:

Kształt „wklęsły”:

Mozaika wklęsło-wypukła:

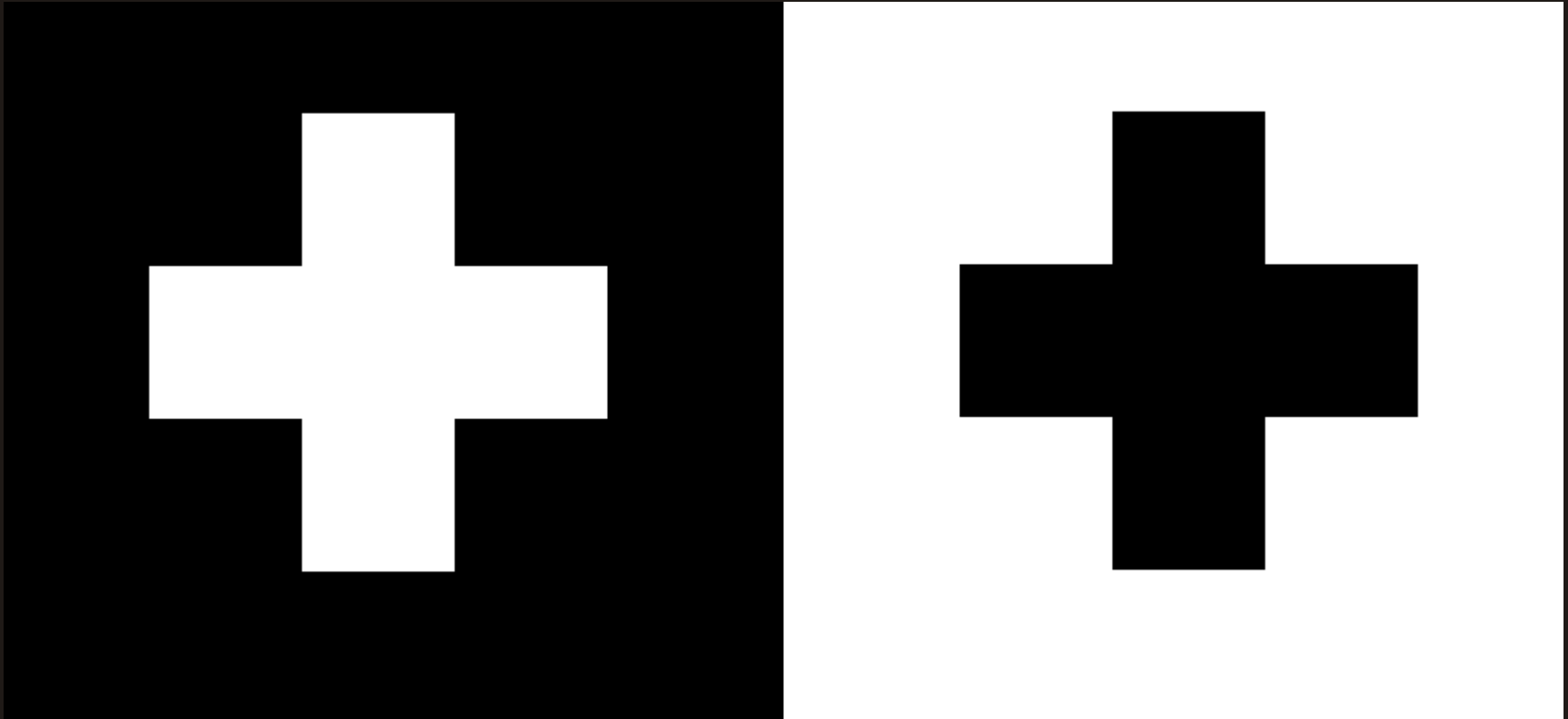

Klub paragraf 34

Wielkość

Układ kolorów tła i obiektu może wpływać na postrzeganie wielkości obiektów:

Kształty jasne na ciemnym tle wydają się większe niż kształty ciemne na jasnym tle.

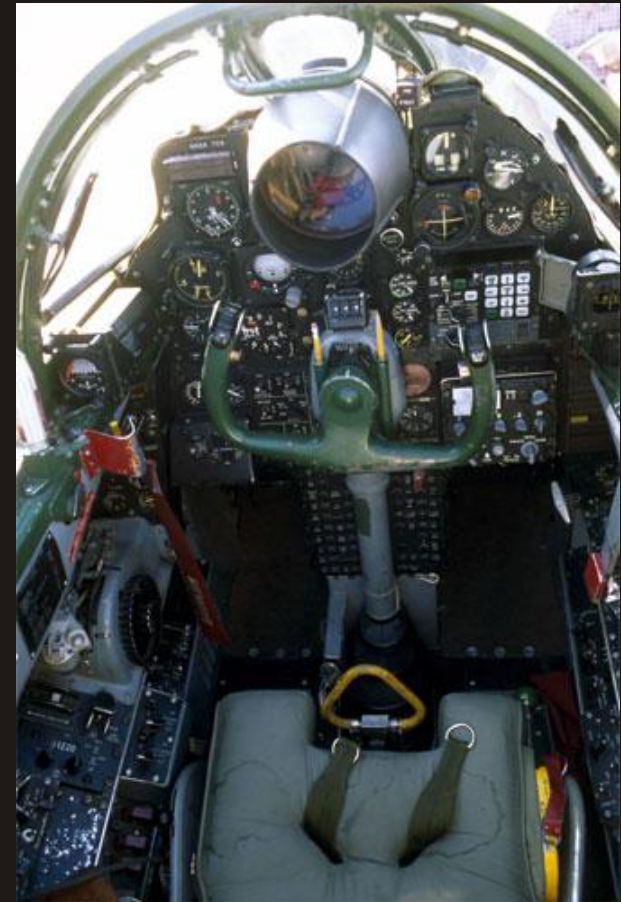
Klub paragraf 34

Zastosowanie

Zestawy przyrządów samolotów wojskowych i cywilnych mają **czarne tarcze i białe wskazówki**. To wynik prowadzonych przez lotnictwo (min. RAF¹⁾) badań nad czytelnością przyrządów

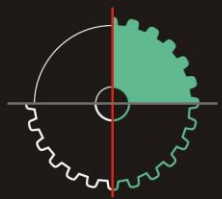

Kokpit samolotu SR-1 Blackbird²⁾

Kokpit samolotu U-2²⁾

¹⁾Vitus B. Droscher: *Świat zmysłów*, PWN, W-wa 1971, ²⁾<http://www.militaryfactory.com>

Aspekt 3: kolory alarmowania

W podświadomości ludzkiej i innych gatunków zakodowana jest informacja, że kolor **czzerwony** oznacza niebezpieczeństwo, zakaz¹). To kolor krwi. Używany jest w przyrodzie do ostrzegania (np. muchomory, trujące owoce) lub sugerowania niebezpieczeństwa potencjalnym agresorom przez bezbronne zwierzęta (np. jaskrawe skrzydła motyli, skóra żab z lasów tropikalnych).

Z tego powodu **czzerwony** kolor powszechnie stosuje się jako kolor niebezpieczeństwa w technice i życiu codziennym, np.:

- ❖ Semaforry świetlne drogowe i kolejowe – sygnał zakazu
- ❖ Kolor wyłączników bezpieczeństwa (IEC/EN 60 073, IEC/EN 60 204-1)

Z drugiej strony **zielony** powszechnie jest kojarzony z bezpieczeństwem i tak jest wykorzystywany w sygnalizacji w technice i życiu codziennym, np.:

- ❖ Semaforry świetlne drogowe i kolejowe sygnał zezwolenia
- ❖ Kolor przycisków załączania napędów (IEC/EN 60 073, IEC/EN 60 204-1)

¹Vitus B. Droscher: *Świat zmysłów*, PWN, W-wa 1971

Sprzeczne sygnały

Ze skojarzenia „jaskrawy kolor = niebezpieczeństwo” wynika powszechne stosowanie czerwonego i żółtego koloru, jako ostrzegawczych.

Tej samej konwencji kolorów należy używać w aplikacjach SCADA/HMI – pełna zgodność z powszechnie stosowaną umową nie prowadzi do konfliktów i nieporozumień.

Można spotkać aplikacje (np. WDPF) łamiące tę zasadę. W systemach tych kolor **czerwony** oznacza stan poprawnej pracy, bez zakłóceń i awarii. Dzieje się tak dzięki przeniesieniu wprost sygnalizacji zagrożenia lokalnego, pochodzącego od urządzenia w ruchu, na poziom zdalnego sterowania nadrzędnego.

Dla operatora aplikacji SCADA, siedzącego z dala od urządzeń, w nastawni:

- ❖ zagrożenie od działających urządzeń nie istnieje – nie powinny być wyświetlane w kolorze **czerwonym**
- ❖ stan poprawnej pracy urządzeń powinien być sygnalizowany kolorem **zielonym** lub szarym – nie wymagają one interwencji operatora, brak awarii
- ❖ zastosowanie **czerwieni** do oznaczenia normalnej pracy urządzeń może prowadzić do utrwalenia skojarzenia: **czerwony** = **OK**

Aspekt 4: sposób sterowania

Czas wyprowadzenia sterowania może mieć krytyczne znaczenie dla bezpieczeństwa sterowanego obiektu (np. aplikacje SCADA w energetyce, aplikacje HMI do sterowania statkami, w hutnictwie).

Niejednolity sposób sterowania obiektami wizualizacyjnymi (przyciski, stacyjki napędów, wprowadzanie wartości liczbowych nastaw) może prowadzić do wydłużenia czasu wyprowadzania sterowania przez:

- ❖ konieczność używania na przemian różnych urządzeń peryferyjnych (mysz -> klawiatura -> mysz)
- ❖ skomplikowany sposób zatwierdzania sterowania, utrudnione wyszukiwanie elementów sterowania

Sugeruje się więc¹⁾:

- ❖ grupowanie elementów sterowania i wyróżnianie ich przez zastosowanie koloru, obramowania, kształtu
- ❖ uproszczenie procedur sterowania przez wymaganie użycie jednego, najwyżej dwóch urządzeń peryferyjnych (sekwencja: mysz -> klawiatura)
- ❖ zabezpieczenie sterowań przez logowanie operatora (jednokrotne uwierzytelnienie)

Konkluzje

Przedstawione aspekty związane z ergonomią aplikacji SCADA/HMI powinny być brane pod uwagę przez:

- ❖ projektantów nowych aplikacji
- ❖ inwestorów, stawiających wymagania nowopowstającym systemom sterowania

Projektowanie aplikacji w sposób:

- ❖ zmniejszający zmęczenie operatorów przez odpowiedni dobór kolorów
- ❖ zwiększający czytelność stanu procesu przez optymalizację kontrastów oraz koloru tła
- ❖ umiejętnie wykorzystujący właściwości ludzkiego wzroku
- ❖ zapewniający zgodność z naturalnymi skojarzeniami barw i stanu bezpieczeństwa
- ❖ optymalizujący sposób wyprowadzania sterowania

poprawia ergonomię narzędzia, jakim jest aplikacja SCADA/HMI, a co za tym idzie zmniejsza prawdopodobieństwo popełnienia pomyłki przez operatora.

Prowadzi to do zwiększenia bezpieczeństwa sterowanego procesu.

klub paragraf 34

Dziękuję za uwagę